

TM 2510

Bacheloropgave

15 ECTS

Kursus: Bachelor i Teologi og Mission

Kandidat: Andreas Vilrik Bruun

Vejleder/faglærer: Finn Aa. Rønne

Godkendt opgaveordlyd:

Helliggørelsens rolle i Henry Ussings menighedsforståelse

8041 ord eksklusive forside, indholdsfortegnelse og litteraturliste

Fjellhaug International University College - Denmark

Foråret 2016

Indholdsfortegnelse

Indholdsfortegnelse.....	B
1 Indledning.....	1
1.1 Metode.....	2
2 Luthers menighedsforståelse.....	3
2.1 Luthers menighedsforståelse før 1525	3
2.1.1 Tre forbehold	4
2.2 Luthers menighedsforståelse efter 1525	5
2.2.1 Luthers helliggørelsesforståelse ud fra 'Om kirken og koncilierne'	6
2.2.2 Kirketugt	7
2.3 Sammenligning og vurdering af Luthers menighedsforståelse	9
2.4 Luthers menighedsforståelse forstået som en hegelsk tese.....	10
3 Pietismens og Holiness Movement.....	11
3.1 Pietismen	11
3.2 Holiness Movement.....	12
3.2.1 Forsamlingsform	12
3.2.2 Helliggørelsesforståelse	13
3.3 Opsummering af pietismen og Holiness Movement.....	14
3.4 Pietisme og Holiness Movement som antitese til Luthers menighedsforståelse	15
4 Ussings menighedsforståelse.....	17
4.1 Menigheden forstået som templet.....	17
4.2 Menighedens væsen	19
4.3 Ussings helliggørelseforståelse	20
4.3.1 Kirketugt	22
4.4 Samstilling af Ussings menighedsforståelse med Luther og pietismen/Holiness Movement.....	25
5 Ussing, Indre Mission og arven efter Ussing.....	27
5.1 Ussing og Kirkefondets forhold til missionsforeningerne.....	27
5.1.1 Vilh. Becks menighedsforståelse.....	28
5.2 Skiftet i teologi.....	29
6 Afslutning.....	32
7 Bibliografi.....	35

1 Indledning

Da jeg læste "Kirkeliv og Menighedsliv" for to år siden, slog det mig, hvordan udfoldelsen af den levende menighed var en hjertesag for Ussing. Spørgsmålet hvad menighedens rolle var for den enkelte og fællesskabet syntes essentiel i Ussings teologi. Det, som også var interessant og slående, var at helliggørelsen spillede så stor en rolle i menighedsforståelsen. Når Ussing knyttede helliggørelsen, herunder kirketugten, sammen med menighedsforståelsen så det ud til at menigheden ville få et nyt udtryk i sit DNA.

For en kommende folkekirkepræst som mig er det væsentligt at undersøge og reflektere over, hvordan en sund menighed kan bygges op. Hvordan bygges den enkelte troende såvel som hele menigheden op? Her tænker jeg at Ussings menighedsforståelse med helliggørelsen som en integreret del kunne være til inspiration. Samtidig kan Ussings menighedsforståelse også rejse nogle spørgsmål: hvad nu, når man fejler i helliggørelsen? Har kirketugten sin berettigelse anno 2016? Eller sagt på en anden måde: Hvad er kirketugtens rolle og funktion? Er kirketugten relevant ift. helliggørelsen?

Opgavens problemformulering er: **Hvordan påvirker Ussings helliggørelsesforståelse kirke- og menighedsforståelsen? Og hvad er konsekvenserne for Ussings menighedsforståelse at helliggørelsen er så central?**

Henry Braëm Ussing (1855-1943) stammede fra et københavnsk præste- og professorhjem. Efter kandidateksamen tog Ussing på studierejser til Italien, Tyskland og England, inden han slog sig ned som sognepræst i Vejlbj ved Aarhus og senere i Valby. Her blev han provst, inden han virkede som stiftsprovst ved For Frue Kirke til han stoppede sin tjeneste i 1933. Ussing blev beskrevet som stærkt evangelisk-luthersk og samtidig fortaler for *Holiness Movement*, i det han også var mangeårig formand for Danmarks Keswick.¹

¹ Olesen 1996: 587, som Nyborg-møderne også blev kaldt

1.1 Metode

I opgaven vil jeg gå Hegelsk frem efter tese, antitese, syntese-princippet for at beskrive Ussings kirkeforståelse. Luthers menighedsforståelse med fokus på sakramenternes rette forvaltning og evangeliets rene forkyndelse vil vi argumentere for var Ussings tese. Ussings antitese vil vi argumentere for var pietismen og den senere *Holiness Movement* som en modpol til Luthers menighedsforståelse, idet især fællesskabet betydning og kravet om fuldkommenhed betones. Med udgangspunkt i "*Menighedsliv og kirkeliv*" og "*Fem Prædikener om Trosliv og Menighedsliv*" som primærkilder til Ussings menighedsforståelse, vil vi argumentere for, at der fremstod en syntese af de to ovenstående menighedsforståelser. En del af opgaven bliver også at trække linjer længere frem, for at undersøge, hvad frugten blev af Ussings arbejde. Holdt Ussings vision? Hvorfor/hvorfor ikke?

Dette er en opgave i teologihistorie. Hensigten vil være at kunne påvise, så langt det er muligt, hvad der lå til grund for Ussings menighedsforståelse. Metoden består i at redegøre for den teologiske tradition, som Ussing var præget af. Når der er blevet redegjort for Ussings baggrund, vil vi kunne argumentere for, hvad Ussing hentede fra sin tradition og hvad der var 'nyt' i teologihistorisk forstand.

Udgangspunktet for undersøgelse af helliggørelsens rolle i Ussings menighedsforståelse, er "*Menighedsliv og kirkeliv*" samt "*Fem Prædikener om Trosliv og Menighedsliv*" af Ussing. Sekundærlitteraturen om Ussing vil blive brugt til at give en vurdering af Ussings menighedsforståelse ud fra spørgsmålet om hvilke konsekvenser der at helliggørelsens rolle var så central. Jeg vil i gennemgangen af de forskellige menighedsforståelser stille spørgsmålet: Hvad var kirketugtens rolle og funktion, for at undersøge hvad Ussing mon tog med eller omformede i sin teologi.

2 Luthers menighedsforståelse

Mikkel Vigilius inddeler Luthers menighedsforståelse i to perioder, en tidlig, før 1525, og en sen, efter 1525. C. F. Wisløff derimod fokuserer kun på Luthers sene forståelse af menigheden, primært ud fra Luthers "*Om kirken og koncilierne*." Da Ussing henførte til Deutsche Messe som et ideal,² må vi hermed redegøre for Luthers tidlige menighedsforståelse, da det får Ussings menighedsforståelse til at træde mere klart frem.

2.1 Luthers menighedsforståelse før 1525

Luther mente at enhver troende i udgangspunktet var præst. Ved dåben trådte de ind i det almene præsteskab og kunne i princippet virke med forkyndelsen og forvalte sakramenterne. Dog var det for ordenens skyld kun få der burde være præster og virke med forkyndelsen og forvalte sakramenterne. I praksis betød det, at resten af menigheden skulle forholde sig stille og modtage fra præsten, på nær hvis der var tale om vranglære. Da var det enhver troendes pligt at bryde ind.³

At der var et alment præstedømme betød desuden at menighedens præst burde vælges fra deres egen midte, ligesom Urkirken havde gjort. Urkirken synes her at være på NTs tid og før Konstan.⁴ Biskopper var ikke nødvendige. Menigheder kunne dog vælge at udpege og overlade ansvaret med at kalde præster til biskoppen. Denne kunne i tilfælde af forsømmelse afsættes af menighederne.⁵

Mission for de unåede masser var hele menighedens ansvar og pligt i kraft af det almene præstedømme. Kærlighedens fællesskab måtte nå længere ud; Guds rige måtte ved

² Ussing 1990: 41–43

³ Vigilius 2005: 33.39

⁴ Vigilius 2005: 41

⁵ Vigilius 2005: 35

diakoni og forkyndelse gå hånd i hånd. Dette udtrykker Luther i sin '*Deutsche Messe*' fra 1525-1526.⁶ At det almene præsteskab forløste de troende til tjeneste hang sammen med Luthers syn på en mangfoldighed i nådegaverne. Det var ikke kun præsten, der var bærer af Ånden. Hele menigheden havde del i Ånden og derfor også i tjenesten for verden.⁷

Samtidig ses i '*Deutsche Messe*' et ønske om at lave en adskilt menighed for de sande troende. Her kunne de troende samles til "*bøn, til læsning, til dåb, for at modtage sakramentet og øve andre kristne gerninger,*" herunder kirketugt, mente Luther.⁸ Kirketugten virkede for Luther helliggørelsen.⁹ Dette syn forandredes ikke for Luther, sådan som han beskrev det i '*Om kirken og koncilierne*' fra 1539.¹⁰ Kirketugten var for Luther det, der definerede hvem, der var en del af menigheden, og hermed hvem der kunne få del i sakramenterne.¹¹ Ellers ville det være uholdbart at give den hellige nadver til dem, som ikke agtede på Herrens legeme og blod! Det var den angrende synder nadveren burde rækkes til, som en påmindelse om syndernes forladelse.¹²

2.1.1 Tre forbehold

Reformationen førte, for det første, ikke til lægfolkets myndiggørelse, ifølge Vigilius. Den førte til ligegyldighed og fx diakonien blev forsømt. Luther gav i høj grad menighederne skylden ved at mene, de var åndeligt umodne.¹³ Vigilius påpeger endvidere at reformationen

⁶ Vigilius 2005: 37

⁷ Vigilius 2005: 36

⁸ Vigilius 2005: 40

⁹ Vigilius 2005: 41

¹⁰ Luther 1963: 406

¹¹ Vigilius 2005: 40f.

¹² Vigilius 2005: 43

¹³ Vigilius 2005: 49

fastholdt den pastorale distance til menigheden, hvilket medførte at præsten ikke havde mulighed for at kende til menighedens reelle åndelige tilstand.¹⁴

Vigilius angiver et andet aspekt, nemlig den politiske og religiøse uro, der fulgte i kølvandet på reformationen. Især Thomas Müntzer repræsenterede for Luther en outreret kristendom, der tenderede til at være anarkistisk. I starten var Luther tålmodig med disse fraktioner, da han forventede, at de ville besinde sig, dersom de havde Skriften som autoritet. Dette skete ikke. Desuden kom bondekrigen, der kan læses som en indirekte følge af en anarkistisk tendens i nogle religiøse fraktioner.¹⁵

For det tredje, for Luther var og blev kirke ét fællesskab.¹⁶ Dette kan forklare, hvorfor Luther endte med at forkaste tanken om adskilte menigheder for sande troende. Den sakramentfejrende menighed var skellet. Der måtte ikke være skel mellem troende og troende. Skellet var mellem de troende og verden. Evangeliets rene forkyndelse og sakramenternes rette forvaltning måtte være det væsentlige. Når dette fandt sted, ville menigheden også blive sund.¹⁷

2.2 Luthers menighedsforståelse efter 1525

På trods af at Luther endte med at foretrække den 'officielle' kirke frem for en adskilt kirke betød det ikke at Luther slækkede på sine forventninger til kirken. Tværtimod. Luther skrev i 1539 '*Om koncilierne og kirken*.' I tredje del af bogen redegjorde Luther for, hvad kirken nødvendigvis måtte kendetegnes ved. Vi vil først se på kendetegnene og bagefter gå i dybden med især helliggørelsen og kirketugten.

¹⁴ Vigilius 2005: 51

¹⁵ Vigilius 2005: 45f.

¹⁶ Vigilius 2005: 56

¹⁷ Vigilius 2005: 56–58

Kirken havde syv kendetegn, eller ”*sakramenter*.”¹⁸ De syv kendetegn var:¹⁹ 1) evangeliets rene forkyndelse, 2) dåben, 3) nadveren, 4) nøglemagten til tilgivelse/kirketugt ud fra Matt 18, som måtte bruges offentligt og privat,²⁰ 5) myndighed til at kalde mænd til kirkeligt embede, 6) bønne og 7) korset. Ordets forkyndelse var dog det vigtigste for Luther: ”*Fremfor alt evangeliet*.”²¹ Dette var i sidste ende lakmustesten:

*”Hvor du nu hører eller ser dette ord blive prædike, troet, bekendt og efterlevet, hav da ingen tvivl om, at der med sikkerhed finde en sand Eccleisa sancta catholica... thi Guds ord føres ikke uden frugt”*²²

Luther syntes ikke i ’*Om kirken og koncilierne*’ at fremhæve fællesskabets betydning i menigheden. I stedet fremhævede Luther en individuel tilegnelse. Som citatet ovenfor viste, tiltalte Luther den enkelte. Dermed kunne man få det indtryk at samhørigheden blev devalueret.

2.2.1 Luthers helliggørelsesforståelse ud fra ’*Om kirken og koncilierne*’

De syv kendetegn var ikke statiske kendetegn. Kendetegnene havde også en rolle at spille, nemlig som lægemidler. Som det ”*høje lægemiddel*”²³ stod Ordet ved Helligånden. De syv kendetegns funktion blev af Helligånden brugt til at udøve ”*en daglig helliggørelse og*

¹⁸ Luther 1963: 406, ”Jeg kunne også godt kalde dem de syv sakramenter; men da ordet sakramenter er kommet i misbrug ved papirstene og bruges anderledes i skriften, lader jeg dem stå som de syv hovedpunkter i den kristne helliggørelse eller de syv lægemidler”

¹⁹ Luther 1963: 392–406; Vigilius 2005: 58; Wisløff 1985: 149

²⁰ Luther 1963: 395f.

²¹ Wisløff 1985: 149

²² Luther 1963: 393

²³ Luther 1963: 406, som første gang bruger udtrykket s. 392 om Ordets forkyndelse.

vivification i Kristus."²⁴ Dermed havde hvert kendetegn sin funktion og gerning til den kristnes helliggørelse.

Luther beskrev videre at De ti bud, *dekalogen* også var et "*ydre tegn*"²⁵ for helliggørelse i praktisk forstand: *Dekalogen* var et værktøj til at se "*hvor langt Helligånden har bragt os i sin helliggørelse.*"²⁶ Som en del af helliggørelsen ville Åndens frugt vokse frem. Ved dette understregede Luther, at Åndens frugt var undergivet Ånden og ikke menneskets egen stræben, selv om "*hedninger... undertiden synes helligere end de kristne.*"²⁷ I stedet var det "*Helligånden, som helliger hjertet og bringer denne frugt ud af et godt, smukt hjerte.*"²⁸ Dette synes til dels at være overensstemmende med Luthers tidlige syn på helliggørelsen ved kirketugten.

2.2.2 Kirketugt

Kirketugten måtte håndteres offentligt, i menigheden, og privat af præsten.²⁹ Dette understregedes endvidere i afsnittet om embedet, at det netop var præsten, der forvaltede nøglemagten på menighedens vegne.³⁰ Når en broder syndede måtte det påtales, så vedkommende kunne omvende sig og hermed modtage tilgivelse. Dermed var han "*løst.*"³¹ I den private anvendelse af nøglemagten ser det ud til at Luther tænkte, at præsten var

²⁴ Luther 1963: 406

²⁵ Luther 1963: 407

²⁶ Luther 1963: 407

²⁷ Luther 1963: 407

²⁸ Luther 1963: 407

²⁹ Luther 1963: 395

³⁰ Luther 1963: 396

³¹ Luther 1963: 395

kommet for at tale specifikt med vedkommende.³² Hvis vedkommende ikke omvendte sig, var han bundet og hermed ikke tilgivet. I sidste konsekvens ville det medføre udstødelse af kirken.³³ Luther nævnte ikke, hvorvidt den offentlige anvendelse af nøglemagten fandt sted i forkyndelsen. Det må man derimod antage, eftersom det blev praksis senere hen. Kirketugt og nadver hørte sammen, eftersom Luther henførte til Matt 18 i sin gennemgang af nadveren.³⁴ For Luther var nøglemagts sande brug et tegn på at der var en sand kirke: *"Hvor du nu ser, at man tilgiver eller straffer synd hos nogle personer, offentlig eller privat, vid da, at dér er Guds folk."*³⁵

Et sidste aspekt vi vil se på er selve udførelsen af kirketugten i den lutherske kirke. Vigilius påpegede at der opstod to forskellige praksisser af Luthers kirketugtsopfattelse. Med udgangspunkt i kirken forstået som noget lig en folkekirke, da må man operere med en åben sakramentforvaltning. Hermed ville der komme en mere *"lempelig kirketugtspraksis"*.³⁶ Dette blev gjort ud fra Luthers egne ord om kernen i Ordets sande forkyndelse og sakramenternes rette forvaltning.³⁷ Omvendt henviste tilhængere af en mere *"restriktiv sakramentforvaltning"*³⁸ netop til Luthers egen forudsætning af en *"nytestamentlig kirketugtspraksis"* som en forudsætning for den rette forvaltning af sakramenterne.³⁹

³² Luther 1963: 395, "Omvendt er nogle så hårde, at de ikke engang i hjertet og for præsten privat vil opgive eller afstå fra synder."

³³ Luther 1963: 395

³⁴ Luther 1963: 395

³⁵ Luther 1963: 395

³⁶ Vigilius 2005: 59

³⁷ Vigilius 2005: 58

³⁸ Vigilius 2005: 59

³⁹ Vigilius 2005: 59

Når vi kommer frem til pietismen, kan vi se, at netop manglen på kirketugt i kirken var en bevæggrund for at danne konventikler. Dette viste at den åbne sakramentsforvaltning vandt i den lutherske kirke, hvilket vi, for at trække en linje frem til i dag, også ser udbredt.

2.3 Sammenligning og vurdering af Luthers menighedsforståelse

Inden vi kommer til en vurdering af Luthers sene menighedsforståelse, vil vi pege på ligheder og forskelle mellem Luthers menighedsforståelser.

Først og fremmest bestod ligheden i fastholdelsen af Ordets sande forkyndelse og sakramenternes rette forvaltning som et menighedskendetegn. Dernæst blev embedstanken fastholdt i begge menighedsforståelser. Her begynder forskellene også at melde sig. I Luthers tidlige menighedsforståelse burde menigheden selv kunne kalde sin præst, om end kirken kunne vælge at lade en biskop varetage denne tjeneste. Vigilius påpegede angående Luthers sene menighedsforståelse, at den officielle kirkes embede måtte respekteres, som samtidig fik ansvaret for at kalde præster.⁴⁰ Hermed kan det godtgøres at det almene præstedømme ophørte i den lutherske kirke. Spørgsmålet om det almene præstedømme var nemlig ikke-eksisterende i Luthers sene menighedsforståelse.

Følgende kan man kun gisne om: Min antagelse er at tanken om mission også røg ud med badevandet i samme omfang som det almene præsteskab gik fløjten. Frem for en aktiv menighed kom en passiv, umyndiggjort menighed.

Så vidt sammenligningen

Det vurderes at Luther tilsigtede den troendes helliggørelse. Ud fra de syv menighedskendtegn så vi at hensigten med kendetegnene var helliggørelse. At kirketugt var en del af kendetegnene, der virkede helliggørelse, viste at helliggørelse og kirketugt var uadskillelig fra hinanden. Som vi så ovenfor har historien praktiseret Luthers lære forskelligt. Nogle fastholdt blot Luthers sætning om Ordets sande forkyndelse og sakramenternes rette

⁴⁰ Vigilius 2005: 39

forvaltning. Samtidig var de andre kendetegn ikke vigtige, herunder kirketugt. Andre igen fastholdt brugen af kirketugt i forbindelse med nadveren.

2.4 Luthers menighedsforståelse forstået som en hegelsk tese

Den lutherske tese bestod i en menighed, som samledes om Ord og sakramenter. Evangeliets sande forkyndelse og sakramenternes rette forvaltning var for Luther det primære, sådan som det også ses i den Augsburgske bekendelses artikel VII. Præsten blev desuden den person, der stod med ansvaret for at forkynde og give sakramenterne til menigheden. Endvidere blev det understreget at menigheden var én og udelelig. Der blev ikke tale om et decideret skel mellem troende og ikke-troende.

Vi vil nu gå over til at se på pietismen og *Holiness Movements* menighedsforståelse.

3 Pietismens og *Holiness Movement*

Pietismen og *Holiness Movement* vil blive behandlet under samme kategori, idet begge bevægelser havde fokus på helliggørelsen, forstået som et ideal, i fællesskabet, samt en nedprioritering af sakramenterne.

3.1 Pietismen

Spener (1636-1705) blev kaldt pietismens fader.⁴¹ Vigilius fremhæver to særkendetegn ved Speners teologi: For det første, den personlige tro med vægtlægning på helliggørelse og for det andet, det almene præsteskabs ret til at forkynde Gud ord til hinanden. Med udgangspunkt i 'Deutsche Messe' oprettede Spener en "*frivillighedsforsamling*."⁴² I konventiklerne samledes man om Ordet alene. Sakramenter mente Spener ikke var nødvendige, da det ville føre til skisma med den store menighed. Det fællesskabsskabende lå i forkyndelsen og fordybelsen af Ordet. Desuden mente Spener ikke at man ud fra sakramenterne virkelig kunne afgøre hvem, der var kristen eller ej.⁴³

Kendetegnet på konventiklen var en forsamling af troende, der var vakt til et liv i helliggørelse. Det var en forpligtende samhørighed med helliggørelsen for øjet. Over tid blev især den subjektive omvendelseserfaring en del af pietismens tegn på den sande troende.⁴⁴

Det almene præsteskab indebar også en fælles pligt til kirketugt. Det var ikke blot præstens opgave. Forsamlingerne var pastoralt ledede. Dette kunne dog se ud til at være bestemt af tidsånden.⁴⁵ Hermed ser vi at helliggørelse og kirketugt hang sammen.

⁴¹ Vigilius 2005: 62

⁴² Vigilius 2005: 63

⁴³ Vigilius 2005: 63

⁴⁴ Vigilius 2005: 68

⁴⁵ Vigilius 2005: 84

Forsamlingen af hellige brød ikke med kirken, men blev et adskilt fællesskab, der så sig selv om en potentiel åndelig fornyelse ind i storkirken.⁴⁶

3.2 *Holiness Movement*

Elith Olesen fastslog at hellighedsbevægelsen stod i gæld til den amerikanske puritaner Jonathan Edwards, tyskeren grev Nikolaus Zinzendorf, som grundlagde Brødremenigheden, og metodismens grundlægger, englænderen John Wesley.⁴⁷ Fælles for de tre var, at de så sig selv som værktøjer for "*Åndens tjeneste: den sande kirkes synliggørelse.*"⁴⁸

3.2.1 Forsamlingsform

Holiness Movement betegnede ikke sig selv som en menighed, fastslog Olesen.⁴⁹ Derimod så de sig selv som en økumenisk bevægelse, uddybede Kurt E. Larsen.⁵⁰ Endnu stærkere fremhæver Olesen at hellighedsbevægelsen, især Keswick-møderne, så sig selv som "*en klinik*" for troende, der var blevet såret i deres egne menigheder.⁵¹ Bevægelsen samledes om forkyndelsen og formaningen til at leve et helligt liv.⁵² Desuden blev den subjektive omvendelseserfaring fremhævet som et tegn på sand tro.⁵³

Et andet sammenligningspunkt i en dansk kontekst med pietismen var helliggørelsesmøderne. Det så ud til at samtalen udgjorde en væsentlig del af mødet,

⁴⁶ Vigilius 2005: 64

⁴⁷ Olesen 1996: 40

⁴⁸ Olesen 1996: 43

⁴⁹ Olesen 1996: 570.143

⁵⁰ Larsen 2007: 146

⁵¹ Olesen 1996: 143

⁵² Olesen 1996: 114f.142f.353f.587

⁵³ Olesen 1996: 27.344ff.; Vigilius 2005: 76f.

foruden forkyndelsen. Forskellen var blot at det ikke var pastoralt ledet.⁵⁴ Dette kunne også godt være historisk betinget, idet forsamlingsfriheden blev en grundlovsbeskyttet ret. På trods af at indholdet af helliggørelsesmøderne var anderledes, end det forekom hos pietisterne, gik det igen, at de ville komme fornyet ud af fællesskabet til deres respektive menigheder. Hermed måtte menighedens også blive opbygget af denne viden. Vi vil nu se på et særkende i *Holiness Movement* – helliggørelsen.

3.2.2 Helliggørelsesforståelse

Man kan ikke redegøre for *Holiness Movement* uden at komme ind på deres helliggørelsesforståelse. Det var *dét*, det handlede om – det helliggjorte liv, fuldkommenhed.⁵⁵ Dette var et ideal for helliggørelsesbevægelsen. Helliggørelse var "*a condition of a life maintained moment by moment through living fellowship in Christ.*"⁵⁶

Åndsfylden var et vigtigt element i *Holiness Movement*. I løbet af historien blev der dog manet til besindighed, idet de ekstatiske fænomener ikke måtte tillægges for megen værdi. Ekstasen var ikke nødvendigvis lig med Åndens fylde, da "*Åndens kendetegn er svigagtige.*"⁵⁷

Ussing beskrev på Nyborgmødernes 25års jubilæum helliggørelsen "*ikke som en afmægtig viljekamp, men som en levende Frugt af Helligåndens Kraft, tilegnet Troen.*"⁵⁸

Desuden bekræftedes afvisningen af *second blessing*, sådan som Olesen så det:

"Man lærte i Keswick-Northfield at undgå den splittelse, som så at sige fra grunden af var indbygget i holiness-teaching med dens proklamation af en første og anden blessing,

⁵⁴ Olesen 1996: 344

⁵⁵ Olesen 1996: 89

⁵⁶ Olesen 1996: 144

⁵⁷ Olesen 1996: 145

⁵⁸ Olesen 1996: 587

et højere og lavere kristenliv; man havde lært at mane til "Fordybelse" i stedet for at bryste sig af egen ophøjelse."⁵⁹

Da hellighedsbevægelsen nåde Keswick, kendetegnedes dette ved at være en bevægelse i udvikling. Især nuanceringen af helliggørelsesforståelsen forandredes med tiden. Den gik fra en sværmerisk tendens i sin rod med især Zinzendorf, der afskrev Bibelen som nødvendig, når man var åndsddøbt,⁶⁰ til en mere mådeholden indre fordybelse, sådan som den kom til udtryk i Nyborgmøderne. Dog var fuldkommenhed stadigvæk idealet.

Et andet kendetegn på helliggørelsen var at den var individuel. Som individ blev man kaldet ind i fællesskabet. Derefter var det om den individuelle vækst.⁶¹ Dette kritiserer Olesen som en svaghed, idet den troende ikke blev kaldet til et forpligtende fællesskab.⁶²

3.3 Opsummering af pietismen og *Holiness Movement*

Fællestrækkene pietismen og hellighedsbevægelsen i mellem var følgende: For det første, var ingen af bevægelserne menighedsdannende i egentlig forstand. Når det er sagt var kendetegnet på den pietistiske konventikel en forsamling af troende, der var vakt til et liv i helliggørelse. Pietisterne fortsatte med at modtage sakramenterne i kirken,⁶³ hvorimod den økumeniske *Holiness Movement* lod deltagerne vende tilbage til deres egne menigheder. Der var dog tendenser til at flere fra hellighedsbevægelsen var en del af flere kongregationer, under mottoet "*All one in Christ Jesus.*"⁶⁴ For det andet havde pietismen/*Holiness Movement*

⁵⁹ Olesen 1996: 587

⁶⁰ Olesen 1996: 83

⁶¹ Larsen 2007: 146f.

⁶² Olesen 1996: 589

⁶³ Vigilius 2005: 64

⁶⁴ Olesen 1996: 143

til formålet at se den kristne leve helliggjort. Et tredje aspekt var en tendens til individualisme i det hellige liv, som Olesen kaldte et ”*åndsaristokrati*.”⁶⁵

Der var også forskelle. For det første blev hellighedsbevægelsernes vækkelsesmøder ofte så store som muligt. Olesen nævner at flere tusinde tilhørere ikke var unormalt.⁶⁶ I den danske kontekst var det primært ved Nyborgmøderne, hvor 800-1000 mennesker var forsamlet.⁶⁷ Pietismen, derimod, var lokale forsamlinger ud fra kirken.⁶⁸ Her er dog en undtagelse. Udover Nyborgmøderne var der også nogle helliggørelsesmøder, primært i København, hvor samtalen også var i fokus.⁶⁹ Dette må indebære at det ikke var enorme forsamlinger, men derimod et overskueligt antal.

Når det er sagt var der en essentiel forskel: kirketugten. Pietismen ønskede at forsamles, så de troende kunne formane hinanden med Matt 18 for øje. Dette var ikke tendensen hos hellighedsbevægelsen. Olesen anførte at *Holiness Movement* i nogle retninger betød splittelse på splittelse. Det var også påfaldende hvor mange kirkelige retninger, der ville kunne spores tilbage til *Holiness Movement* og dens rødder.⁷⁰

3.4 Pietisme og Holiness Movement som antitese til Luthers menighedsforståelse

Det antitetiske til Luthers menighedsforståelse i pietismen/*Holiness Movement* bestod, for det første, i en bevægelse, der med pietismen som eksponent indførte et reelt skel mellem troende og ikke-troende i oprettelsen af konventikler. Et andet element ses i det

⁶⁵ Olesen 1996: 88; Vigilius 2005: 67, dette var især udbredt i pietismen og den tidlige Holiness Movement. Som vi så ovenfor var der især ved Nyborg-møderne fokus på fordybelse frem for selvhævdelse.

⁶⁶ Olesen 1996: 114

⁶⁷ Olesen 1996: 581

⁶⁸ Vigilius 2005: 65ff.

⁶⁹ Olesen 1996: 344

⁷⁰ Olesen 1996: 572

almene præstes kabs relative myndighed med forventning til at opbygge og formane hinanden, herunder ved kirketugt. Fællesskabets nødvendighed for at kunne vokse som kristen, blev her indført i pietismen og videreført i hellighedsbevægelsen. Fuldkommenhed som ideal blev skærpet af *Holiness Movement*, et formål der i sin tid blev introduceret af pietismen.

4 Ussings menighedsforståelse

Vi er nu nået til opgavens hoveddel: Ussings menighedsforståelse og helliggørelsen. Menighedsforståelsen og helliggørelsen gennemgås separat.

4.1 Menigheden forstået som templet

Ussing tog i sin menighedsforståelse udgangspunkt i det gammeltestamentlige tempel som model. Inden selve konstruktionen af templet kunne komme på tale, stillede Ussing en forudsætning op. Forudsætningen for at lave en menighed lå for Ussing i at drage et skel. Skellet lå mellem den troende og den ikke-troende. Ussing drog parallellen til Ezras Bog, hvor Zerubbabel afviste samaritanerne i at tage del i arbejdet sammen med jøderne om at genopbygge Herrens tempel efter hjemkomsten fra Babylon.⁷¹ Menigheden måtte altså bestå af troende mennesker. Herfra kunne menigheden bygges op i fire dele.

Den første del var templets helligste. Her var der kun adgang for præster. En del af det helligste var "røgelsesalteret," der var de helliges bønner. Fællesskabets bøn måtte være en vital del af gudstjenesten og menighedens liv, herunder i menighedssamfundet.⁷² Fællesskab forudsatte kendskab og kærlighed. Ussing refererede til Joh 13,35, hvor Jesus sagde: "Derpå skal kende, at I er mine Disciple, om I har indbyrdes kærlighed."⁷³ Når man kendte hinanden, kunne man også bedre støtte og opmuntre hinanden til at vokse i troen.⁷⁴

Alle troende var præster i Ussings terminologi. Dette var genindførslen af det almindelige præstedømme. Derfor have alle pligt til at gøre tjeneste – også selv om det kun var menighedens præst, som formidlede forkyndelsen og sakramenterne. Men at alle måtte se

⁷¹ Ussing 1990: 81, Ezra 4,3

⁷² Ussing 1990: 84

⁷³ Ussing 1990: 80, dansk oversættelse af Bibelen 1881

⁷⁴ Ussing 1990: 80

sig selv som præst for Herren, ville medføre at selv de mest uanseelige tjenester også var en tjeneste for Herren, fx kristelig børneopdragelse.⁷⁵ Samtidig var det for Ussing et tegn på menighedens sygdom, dersom man snakkede om "vantro præster" i menigheden.⁷⁶ Det forventedes at en præst var en del af menigheden og bakkede op om menighedssamfundets værdier, som vi kommer til senere.⁷⁷

Den næste del var det allerhelligste. Dette var kernen i menigheden. Det allerhelligste var nadveren. Ved Jesu død var forhænget flænget, hvormed der blev frit adgang for præsterne til at være i Herrens nærvær. Ussing forstod nadveren som et fællesskabsmåltid, sådan som det var det på apostlenes tid. Hermed blev det et kærlighedsmåltid. En mindre, men ikke væsentlig del af nadveren for, Ussing bestod i kirketugt. Ussing understregede nadver forstået som fællesskabsmåltid, frem for et individuelt møde med frelseren.⁷⁸

Templets forgård var sognet, for det tredje. Her hørte alle i sognet, der var døbt, men ikke nødvendigvis var troende. Her var det hele menighedens ansvar at virke med sammen med præsten for at de kunne bringes med i menigheden.⁷⁹ Præsten måtte, ifølge Ussing, naturligvis lede arbejdet.⁸⁰ For Ussing var det menighedens pligt at nå samtlige i sognet, "kan dette arbejde ikke overkomme, - ja, så er det noget galt ved grundplanen, og dåbens mur er rejst på et sted, hvor menigheden aldrig kan forsvare det."⁸¹ Det var netop her, Ussing så behovet for mindre sogne, hvormed det blev muligt for menigheden at nå ud til hele sognet.⁸²

⁷⁵ Ussing 1990: 85

⁷⁶ Ussing 1990: 86

⁷⁷ Ussing 1990: 86

⁷⁸ Ussing 1990: 83f.

⁷⁹ Ussing 1990: 86

⁸⁰ Ussing 1990: 86

⁸¹ Ussing 1990: 88

⁸² Ussing 1990: 87

Det sidste aspekt var hedningernes forgård, som kong Salomon havde ladet bygge. Hedningernes forgård skulle minde kirken om verdensmissionen efter Matt 28,18-20. Menigheden var både forpligtet på sognets børn og verdens børn.⁸³

Med evigheden for øje, Kristi genkomst, skulle menigheden med frimodighed tage fat.⁸⁴

Ussing skelnede mellem form og indhold. Formen var den ovenfor nævnte tempelmodel. Indholdet var nådegaverne, formidlet af Helligånden, der ville blive givet menigheden, dersom menigheden virkelig blev genrejst. Nådegaverne tilhørte nemlig menigheden.⁸⁵

Nu vil vi se mere på menigheden væsen.

4.2 Menighedens væsen

Ussing beskrev menigheden som Herrens legeme. Det, der føjede og holdte Herrens legeme sammen var Helligånden. I sin pinseprædiken viste Ussing, hvordan Helligånden føjede de troende som levende stene sammen til et tempel.⁸⁶ Kirken var ikke blot en forsamling af mennesker, men derimod en *"åndelig enhed, hvis bærende kraft er Helligånden."*⁸⁷

Ordets forkyndelse stod som et vigtigt element for at gøre menigheden opmærksom på menighedens væsen. Forkyndelsen måtte bruges med det for øje sammen med katekumenatet, dåbsoplæringen.⁸⁸ Samtidig måtte nadveren *"være menighedens samfundsmåltid, hvor den opstandne frelser selv går for borde iblandt alle sine."*⁸⁹ Nadveren

⁸³ Ussing 1990: 88

⁸⁴ Ussing 1990: 90f.

⁸⁵ Ussing 1990: 91f.

⁸⁶ Ussing 1891: 15

⁸⁷ Ussing 1990: 24

⁸⁸ Ussing 1990: 35

⁸⁹ Ussing 1990: 84

blev et fællesskabsmåltid, hvor menigheden blev delagtiggjort i hinanden frem for *"et aldeles personligt nådemiddel, hvor den enkelte kristen mødes med sin frelser."*⁹⁰

4.3 Ussings helliggørelseforståelse

Når vi her skal redegøre for Ussings helliggørelsesforståelse, vil det også indebære Ussings syn på kirketugt. Det vil vi gøre, fordi der er flere tilfælde, hvor Ussing både talte om helliggørelse og kirketugt. Hermed vil vi argumentere for at helliggørelse og kirketugt ikke kan adskilles.

Ussing forudsatte at kirketugten var en del af menighedens liv, for at værne om menighedens sunde grænser. I den frivillige bekendelse til Kristus blev den troende indlemmet i menighedssamfundet og kirketugt blev et værktøj til at sikre menighedens trivsel.

Forudsætningen for helliggørelsen var omvendelsen.⁹¹ Troen bevirkede en begyndende vandring i Helligånden.⁹² Troen og vandringen i Ånden var for Ussing to uadskillelige ting.⁹³ Vandringen i Ånden gjorde også, at det ikke blev selvforbedring. Derimod blev det en lydighedshandling. At vandre i Ånden ville sige at bero på Ånden; stole på Åndens herredømme. Vandringen i Ånden gik mod at nå fuldkommenhed.

Ideal og fuldkommenhed er ord, der går igen og igen i *"Menighedsliv og kirkeliv."*⁹⁴ Ussing tegnede et billede af, det var en umistelig sag for kirken at have målet for øje, nemlig at se kirken rejse sig som et troværdigt vidne i renhed og hellighed. Ikke forstået som at kirken er syndfri, for det kunne ikke nås på denne side af evigheden.⁹⁵ Men derfor skulle man

⁹⁰ Ussing 1990: 84

⁹¹ Larsen 2014: 599

⁹² Ussing 1990: 47

⁹³ Ussing 1990: 28.47

⁹⁴ Larsen 2014: 599, som her understreger dette som et gennemgående tema i Ussings forfatterskab

⁹⁵ Ussing 1990: 28

ikke bare give op,⁹⁶ tværtimod! At være hellig var et æresnavn for menigheden. I dette eksempel ser vi en sammenkobling af helliggørelse og kirketugt. Det var ikke bare af navn, men også af gavn, man var hellig. Derfor var det ikke blot retorisk, Ussing spurgte: *"Du hører til de hellige – lever du, "som det sømmer sig de hellige"?"*⁹⁷ Videre fortsatte han:

*"Disse navne er menighedens navne, de er ikke blot idealer, som svæver i luften; men under den faktiske brug af dem må på den anden side det ideale krav i dem aldrig glemmes. De må ikke blive 'kvietiver'; de er og skulle bevare saltets kraft som 'motiver'."*⁹⁸

Hermed blev menighedens hædersnavne håndtag for menighedstugten med udgangspunkt i bekendelsen, der måtte blive afgivet i frihed. Det var netop dette, aposteltiden lærte.⁹⁹ Dengang var der ikke nogen forudsætning for at man blev regnet som kristen. Aposteltiden forstod Ussing som beskrivelserne af de tidligste menigheder i NT. I aposteltiden var man frivilligt gået til kirken og med sin bekendelse blevet en del af fællesskabet. *"Menighedstugten er bekendelsens anden side"*¹⁰⁰ understregede Ussing. Aposteltidens kirke vidnede netop om en kirke, der havde sit at slås med, fx utugt i Korintermenigheden og læremæssige udfordringer i Galatien. Alligevel blev de troende kaldt hellige, fordi de underlagde sig kirketugten ved bekendelsen. Dersom de ikke gjorde det, blev de nemlig udelukket. For det, som Ånden *"ikke havde ret over, huggedes af."*¹⁰¹

⁹⁶ Larsen 2014: 59, fremhæver Ussings polemisering af troendes manglende helliggørelse

⁹⁷ Ussing 1990: 76

⁹⁸ Ussing 1990: 76

⁹⁹ Ussing 1990: 29

¹⁰⁰ Ussing 1990: 30

¹⁰¹ Ussing 1990: 30

Aposteltidens menighed var og blev Ussings forbillede for hvordan en sund menighed måtte virke. Synd og læremæssige udfordringer syntes ikke at have nogen udløbsdato.¹⁰²

Ussing understregede, dersom man ikke fulgte Åndens vejledning, var det uundgåeligt, det gik galt for den troende såvel som menigheden.¹⁰³ Som kirke var man en del af Guds rige og derfor var man forpligtet på hele idealet, nemlig fuldkommenhed.

Kirkehistorien vidnede om Guds virke i kirken.¹⁰⁴ Samtidig kunne kirkehistorien også bruges til at vurdere, hvorvidt kirken havde fulgt Ånden i lydighed. Dersom menigheden var gået på kompromis ville det kunne ses i historiens ubarmhjertige lys: *"Selv et mindre afslag for hensigtens skyld strider mod Guds riges sag og vil hævne sig i historien."*¹⁰⁵

Troen næredes af Ordet, primært gennem forkyndelsen. I forkyndelsen måtte idealet om fuldkommenhed i Kristus rigt betones. Samtidig virkede denne forkyndelse også med til at sætte et skel op mellem tro og vantro. Som vækkelsesmand var Ussing opmærksom på at forkyndelsen ikke blev ensidig med hang til blot at tale om omvendelse.¹⁰⁶ Omvendelsen måtte netop ikke ses som målet. Denne var blot begyndelsen til selve vandringen mod hellighed; omvendelsen var netop forudsætningen for at kunne vokse i helliggørelse.

4.3.1 Kirketugt

Vi vil nu kigge mere specifikt på Ussing syn på kirketugt. Ussing vurderede, som vi så ovenfor, kirkens tilstand ved at sammenligne dens praksis med aposteltiden. Kirketugten i NT blev anvendt ud fra Ordet. Her ser det ud til at Ussing primært hentydede til forkyndelsen: *"Ordet holdt idealet oppe og revsede med ubetinget klarhed alt, hvad der ikke 'sømmede sig*

¹⁰² Ussing 1990: 19f.

¹⁰³ Ussing 1990: 28

¹⁰⁴ Larsen 2014: 604

¹⁰⁵ Ussing 1990: 34

¹⁰⁶ Ussing 1990: 75

for de hellige."¹⁰⁷ Herefter beskrev han følgende forhold, hvor kirketugten blev gjort gældende: For det første vranglære, for det andet forargelige laster, for det tredje ulydighed mod apostlenes befalinger, samt, for det fjerde, "*indbyrdes forsyndelser, som ikke angredes.*"¹⁰⁸ Ussing understregede, at der godt nok var forskellige udtryk for praksis af kirketugt alt efter "*den åndskraft, som livet på stedet ejede, dels på ydre forhold.*"¹⁰⁹ Dog, at kirketugt blev der altså praktiseret.

Ussing roste Luther for sin *Deutsche Messe*, hvor kirketugten skulle genindføres. Her kunne den virkelige kirke se dagens lys på ny.¹¹⁰ Derfor var det for Ussing en stor sorg, at Luther ikke gennemførte den i praksis.¹¹¹

Når aposteltidens kirke praktiserede kirketugt, måtte kirken også gøre det, mente Ussing. At praktisere kirketugt udover i forkyndelsen forudsatte ikke et kendskab til alt i hjertet på menighedens medlemmer. Man kunne godt dømme ud fra det, man så: "*Uden at besidde hjertekenderens øje kan et menneskeligt samfund dog se adskilligt; og det har både ret og pligt til at dømme efter hvad det ser.*"¹¹²

Formålet med kirketugten var at "*værne om sig selv,*" samtidig var den "*nødvendig til hævdelse af samfundets ære og renhed.*"¹¹³ Det synes som om Ussing her mener samfundet som menigheden, ligesom Indre Mission kalder deres fællesskaber for samfund.¹¹⁴ Larsen

¹⁰⁷ Ussing 1990: 29, Larsen understreger også dette aspekt i Ussings teologi, Larsen 2014: 600

¹⁰⁸ Ussing 1990: 29

¹⁰⁹ Ussing 1990: 29

¹¹⁰ Ussing 1990: 41f.

¹¹¹ Ussing 1990: 43

¹¹² Ussing 1990: 75, også ibid. s. 69

¹¹³ Ussing 1990: 75

¹¹⁴ Haar et al. 1917: 3:173

beskriver endvidere at kirketugten hos Ussing var at fremme ”*kirkens hellighedsideal*.”¹¹⁵

I Ussings postille ”*Fem Prædikener om Trosliv og Menighedsliv*” træder kirketugten meget tydeligt frem. I samtlige af prædikenerne benyttede Ussing sig af en appellerende vækkelsesfacon for at vække dem til livet i troen. Fx brugte Ussing Jesu møde med kvinden ved Sykar i Joh 4 til at udfordre afguden i den troendes liv.¹¹⁶

Når det er sagt havde kirketugten også til opgave at påminde den troende om, hvad livet i Kristus handlede om:

*”Vi tror at om vi har været utro, er dog Herren vedblevet at være tro, og hans ord: ’Jeg er med eder!’ kan opfyldes i al sin fylde på menigheden i vore dage, om vi blot har angerens ydmyghed til at ’komme i hu, hvorfra vi er faldet,’ og troens ubetingede lydighed til at ’vende om og gøre de forrige gerninger’ (Åb 2,5)”*¹¹⁷

Det ser ud til at kirketugten stod centralt i Ussings menighedsforståelse både som samfundsbevarende og –befordrende. Når det er sagt, virkede det til at forkyndelsen var det primære middel til kirketugt. Ussing sagde selv til sin menighed i Vejlbj, at også samtalen, den private nøglemagt, havde sin plads til kirketugten:

”Naar jeg stod på dette Sted [prædikenstolen], har jeg spejdet i eders Øjne, om der var noget Tegn til, at Hungeren og Tørsten efter Retfærdighed engang ret vilde vaagne i eder Hjerter. Saa ofte, naar jeg ellers mødte eder i Livet, og vi maaske taltes ved om

¹¹⁵ Larsen 2014: 603

¹¹⁶ Ussing 1891: 27–30, se også ibid. s. 43.56.59f,

¹¹⁷ Ussing 1990: 90

andre Ting, har jeg lyttet efter Klangen i eders Stemme, om der var blevet noget blødt i eders Hjerter, om det begyndte at blev Foraars derinde.”¹¹⁸

Det virkede til, at det i Ussings optik primært var præsten, der havde nøglemagten.

4.4 Samstilling af Ussings menighedsforståelse med Luther og pietismen/*Holiness Movement*

Som vi så om Luthers menighedsforståelse bestod den hegelske tese af en menighed, der samledes om Ord og sakramenter, formidlet af præsten. Især præsten var vigtig for Luther. Desuden blev menigheden forstået som udelelig og dermed én.

Antitesen til Luthers menighedsforståelse var pietismen/*Holiness Movement*. Her blev det almene præstedømme praktiseret i relativ grad hos pietisterne, idet de troende var forpligtet på hinanden i fællesskabet med helliggørelse og troens opbyggelse for øje. Stedet hvor det almene præstedømme kunne udfoldes var i de fra menigheden adskilte konventikler, der kun bestod af sandt troende. Fuldkommenhed som ideal blev ført til sit høje niveau i *Holiness Movement*.

Vi vil her med Helges model argumentere for, at Ussings menighedsforståelse med helliggørelse som et centralt element, var en syntese af Luthers menighedsforståelse overfor pietismen/*Holiness Movement*. Først om menigheden: Hos Ussing var Ordets sande forkyndelse og sakramenternes rette forvaltning en del af at være menighed. Præsten formidlede forkyndelsen og sakramenterne. Kirketugt var en del af menighedens liv, dog kun for dem, der havde tilsluttet sig menighedssamfundet ved den frit aflagte bekendelse. Det synes som om kirketugten var præstens opgave. Menigheden var én, men kernemenigheden

¹¹⁸ Ussing 1891: 75

var menighedssamfundet, modsat de pietistiske konventikler. Netop her skete en decideret syntese. Idet både fastholdelsen af én kirke fra Luther og en omformulering af de pietistiske konventikler, menighedssamfundet, kom til at være en særlig del af menigheden, netop for de sande troende.¹¹⁹ Samtidig var menighedssamfundene den måde, hvorpå kræfterne fra samfund og kirke kunne samles, så man hverken modarbejdede eller drænede hinanden, men snarere fik en synergieffekt. Hos Ussing var, for det andet, det almene præstedømmes opgave at støtte præsten i at virke med i sognet i mission og oplæring af de døbte til tro, samt med verdensmissionen for øje. For det tredje blev helliggørelsen vigtighed som ideal italesat. Menigheden som den troende måtte vandre mod fuldkommenhed.

En sidste del i Ussings syntese kan belyses, hvis man ser på Luthers tidlige menighedsforståelse. Dette drejer sig især om menighedssamfundets myndighed. Luther mente før 1525, at et myndigt lægfolk var berettiget til at kalde deres egen præst. Ussing mente at menighedssamfundet skulle kunne kalde deres egne præster. Lige netop her lykkedes det Ussing at få genindført det myndige almene præstedømme.

Nu vil vi tage et udblik og se på konsekvenserne af Ussings fastholdelse af helliggørelsen som centralt i menighedsforståelsen.

¹¹⁹ Ussing 1990: 82

5 Ussing, Indre Mission og arven efter Ussing

Vi vil her se dels på forholdet Ussing og Indre Mission (IM) imellem, eftersom IM langt på vej udgjorde menigheden i de kirkefondskirker, der blev bygget i kølvandet af Ussing.¹²⁰ Ud over det var det også IM på landet, der langt på vej samlede penge ind til bygningen af Kirkefondskirkerne.¹²¹ Desuden var det ofte missionske præster, der blev kaldet til disse sognekirker.¹²² Derudover vil vi se hvorvidt Ussings arv holdtes i hævd.

5.1 Ussing og Kirkefondets forhold til missionsforeningerne

Vigilius påpeger Ussings ambivalens mod missionsforeningerne. Skepsissen var rettet imod en videreførelse af pietismens konventikler, der malkede menigheden for dens fællesskab og forpligtelse overfor menighedens arbejde i sognet.¹²³ Johannes Møller beskrev nogle af de samme ting i forbindelse med drøftelsen i møderne i Bethesda om Københavns Kirkesag, der blev til Kirkefondet:

*"Den Indre Missions Arbejde her i Staden, som jeg bøjer mig for og ærer højt, er utilstrækkeligt, ja kan ligefrem blive farligt for et sundt Menighedsliv, fordi der derved ikke dannes andet end en uordnet Masse af kristelige Tilhørere; disse Forsamlinger ere ikke egnede til at gøre de ny vundne til Lemmer paa det store Samfundslegeme."*¹²⁴

¹²⁰ Vigilius 2005: 209, senere ses det at der var teologiske forskelle Københavns IM og IM imellem, Larsen 2014: 377

¹²¹ Larsen 2007: 225

¹²² Larsen 2007: 225

¹²³ Vigilius 2005: 200

¹²⁴ Haar 1917: 3:172f.

Ud fra dette citat indførte Møller det, der blev til Kirkefondets grundideal: de lokale småkirker med tilhørende menighedssamfund.¹²⁵ Det var her selve kimen til uenighed mellem Kirkefondet og Indre Mission lå: de integrerede menighedssamfund i kirkefondskirkerne. Dette var modsat ellipsekonstruktionen med sognekirken og missionshusene.¹²⁶ Lad os kort se på Vilh. Becks menighedsforståelse, der kom til at stå som et stående alternativ.

5.1.1 Vilh. Becks menighedsforståelse

Indre Missions første store mand, Vilh. Beck (1829-1901) fastholdt den pietistiske regel med hellige samfund, der samledes om evangeliets kendetegn, jf. Luthers menighedsforståelse. Her kunne de opbygge hinanden og vokse i helliggørelsen.¹²⁷ De 'helliges samfund,' adskilte sig fra den 'hellige almindelige kirke.' Dette var kirkehistorisk betinget med storkirkens indførsel i 400-tallet, hvor hele folket blev døbt, men ikke nødvendigvis troede. Dette kunne ikke laves om. Derfor måtte man samles i mindre samfund, hvor de der virkelig troede kunne samles om forkyndelsen.¹²⁸ Dette var for Beck skellet.

Sakramenterne kunne man som troende ikke være foruden. Sakramenterne var en troesnødvendighed. For det var her, Kristus virkelig kom til den troende og gav vished om syndernes forladelse. Derfor var det for Beck en forventning, at en IM'er bakkede op om Folkekirken, i hovedreglen også selvom præsten ikke var troende. På den anden side var det vigtigt med troende præster, da det var her troens liv i højere grad blev udfoldet.¹²⁹

¹²⁵ Haar 1917: 3:173

¹²⁶ Vigilius 2005: 205f.

¹²⁷ Vigilius 2005: 197f.

¹²⁸ Vigilius 2005: 194

¹²⁹ Vigilius 2005: 198f.

At sakramenterne blev forvaltet ret i Folkekirken betød nødvendigvis ikke at Folkekirken var den rette kirke som institution. Derimod pegede sakramenterne mere på den indre virkelighed. Nadveren var den troendes personlige møde med sin Frelser.¹³⁰

Beck nævnte, ifølge Vigilius, ikke kirketugt som et vilkår i 'de helliges samfund'.¹³¹ De helliges samfund var kendetegnet af en såkaldt ydre hellighed. Dem, der ville være med i fællesskabet, forventedes at skulle leve op til en troendes standart; men nogen tale om subjektiv omvendelseserfaring var Beck strengt imod. Vigilius påpeger at Beck langt på vej var alene i denne betragtning i IM.¹³²

5.2 Skiftet i teologi

Kirkefondet var i begyndelsen kendetegnet af selvstændighed i praksis og teologisk frihed til at virke, næsten som det passede dem. De var i praksis en enklave i Folkekirken, som var selvfinansieret i form af gaver og med egenbestemmelse til at kalde præster, som havde missionsk eller ussingsk teologi.¹³³ Men fra 1908 og frem efter skete der strukturelle ændringer. Disse bestod i at Kirkefondskirkerne løbende blev overgivet til Folkekirken og efterhånden også ansvaret for aktiviteterne og ansættelser af præster.¹³⁴ Larsen påpeger at en del af grunden til overdragelsen dels lå i manglen på kirkelig opbakning ift. at kalde præster med den ønskede teologiske linje og dels af manglen på unge i kirkerne.¹³⁵ En anden forklaring kunne også være et skifte i teologi i mellem- og efterkrigstiden.

¹³⁰ Vigilius 2005: 195

¹³¹ Vigilius 2005: 195f.

¹³² Vigilius 2005: 197

¹³³ Larsen 2007: 225

¹³⁴ Larsen 2014: 378; Larsen 2007: 226

¹³⁵ Larsen 2014: 278; Larsen 2007: 227

Fra 1920'erne kom Tidehverv ind i det kirkelige landskab med en ikke-vækkelsesteologi. Larsen beskriver, hvordan IM kæmpede stejlt imod netop Tidehverv.¹³⁶ I sin gennemgang af Kirkefondet viser Larsen ikke et direkte opgør Tidehverv, om end han påpeger Tidehvervs modstand mod Ussings ekklesiologi. Det er derfor nærliggende at slutte at Tidehverv var en delårsag til opgøret med Ussings menighedsforståelse.¹³⁷

Erik Jensen, der var leder af Kirkefondet i 1948, var den første til direkte at tage et opgør med Ussing menighedsforståelse. Menighedssamfundene var *"blevet til foredragsforeninger mere end menighedskerner, og de er blevet en krævende opgave mere end en udfarende kraft."*¹³⁸ Det så med andre ord ud til at menighederne ikke længere forsamledes for at vokse i hellighed, men for at få anden viden end nødvendigvis det at vokse i det kristne liv. Hermed kan det antydes at helliggørelsen ikke længere var en del af Kirkefondskirkernes menighedsforståelse.

Omkring 100-året for Kirkefondet blev der lavet en ny model: Der skulle ikke længere være noget skel. Alle døbte var per definition kristne. De var måske bare ikke klar over det. Derfor var det kirkens opgave at gøre dem klar over det og dermed føre dem til kirken.¹³⁹ Mogens Miland, Kirkefondets generalsekretær 1987-1994¹⁴⁰ udtalte sig om Kirkefondets forhold til de døbte:

*"Hvem er kirken?... Det er folkekirkemenighedernes store lykke, at kunne svare: det er alle, som er døbt til at være det! – også selvom de måske ikke ved det."*¹⁴¹

¹³⁶ Larsen 2014: 493f..502

¹³⁷ Larsen 2014: 378, som henfører at Ussing også selv beskrev forskydningen af menighedstanken til kirketanken, der havde sit udgangspunkt i folkekirkeligheden.

¹³⁸ Miland 1990: 339

¹³⁹ Larsen 2007: 226

¹⁴⁰ Anon.

¹⁴¹ Vigilius 2005: 209

Miland uddybede endvidere: *"Sognemenigheden omfatter alle, der i deres dåb er kaldede til at være lemmer på Kristi Legeme."*¹⁴² Desuden var det især en rummelighed, der viste et opgør med Ussings aposteltidsideal: *"Det vil være betinget af en stadig fastholden af det syn, at sognemenigheder omfatter alle uanset særpræg og holdning."*¹⁴³

Hermed kan vi konkludere at Kirkefondet rykkede sig fra Ussings menighedsforståelse og blev mere og mere identisk med Folkekirken som helhed. Vigilius fremhæver skiftet kunne skyldes præsternes stadige indflydelse af Kirkefondet.¹⁴⁴

Det ser ud til, at den praktiske selvstændighed var fremmede for den teologiske frihed. At den teologiske frihed kan trives uden praktisk selvstændighed, vil ikke her betvivles, når der i dag findes mange profilmenerigheder, der ofte kendetegnes af en teologisk bevidst præst. For mig at se var dette kernepunktet, der fik Kirkefondet til at stagnere, at man mistede sit teologiske fundament i Kirkefondet. Dette ses især ved at fx Indre Mission stadigvæk har en stemme i det kirkelige landskab på trods af nedgang.

¹⁴² Miland 1990: 342

¹⁴³ Miland 1990: 343

¹⁴⁴ Vigilius 2005: 209

6 Afslutning

For Ussing handlede helliggørelsen om at have målet for øje: fuldkommenhed. Den troende var forpligtet på hele idealet, for at menigheden i sandhed kunne være Kristi legeme. Ussing betonede fællesskabets vigtighed med det formål at se de troende modnes så de til sammen kunne udgøre en vækst, der kunne rumme Kristi fylde. Kærlighedens fællesskab var en forudsætning for at helliggørelsen også blev en indre virkelighed frem for selvforbedring. Forkyndelsen var hovedmidlet for helliggørelsen, hvormed idealet blev italesat, så menigheden kunne leve det ud.

Kirketugtens rolle var at værne om menighedens sundhed og hellighed. Uden kirketugten, kunne man ikke for alvor sætte handling bag idealet om fuldkommenhed. Præstens rolle var at forkynde et opgør med synden. I samtalen med de enkelte menighedssamfundsmedlemmer var det også præstens opgave at kalde den troende til omvendelse, der hvor vedkommende var faldet. Hermed kunne menighedens sundhed genopbygges. Ussing forudsatte at menighedssamfundsmedlemmerne i den frit aflagte bekendelse var indforstået med kirketugtens vilkår.

Kirkens æresnavne 'troende' og 'hellig' brugte Ussing til at vise, hvordan helliggørelsen og kirketugten var uadskillelige. Ussing spurgte: "*Du hører til de hellige – lever du, som det sømmer sig de hellige?*"¹⁴⁵ Spørgsmålet var ikke blot retorisk, men havde kirketugtens alvor i sig.

Ussings menighedsforståelse var bygget op omkring det gammeltestamentlige tempel med det allerhelligste, nadveren, i centrum, som kun de troende havde adgang til. Ved Kristi død var forhænget mellem det helligste og det allerhelligste flænget bort. Dermed havde de troende adgang til det allerhelligste, fordi de var en del af det almene præstedømme og i Ussings tankegang var som de gammeltestamentlige præster. Her var der ikke forskel på om

¹⁴⁵ Ussing 1990: 76

man var præst eller lægmand; alle havde lige del i Kristus. Sognet var templets forgård, som menighedssamfundets medlemmer sammen med kirkens præst havde et fælles ansvar om at oplære i troen. Så vidt dette kunne opfyldes, var for Ussing måden hvorpå man kunne vurdere et sogns passende størrelse. Hedningernes forgård i templet skulle minde menigheden om at den også havde fået mandat til at gøre hele verden til disciple.

Helliggørelsens rolle i Ussing menighedsforståelse var at sikre sig at menigheden forblev hellig. Hermed var helliggørelsen et middel til at værne om menighedens sundhed. Med andre ord var helliggørelsen for Ussing et parameter til at vurdere hvor menigheden var på vej hen.

Konsekvenserne af at helliggørelsen stod så centralt i Ussings menighedsforståelse kan ses både positivt og negativt. Positivt forstået vidste menigheden i udgangspunktet, hvor den var på vej hen. I den koncentriske cirkel-konstruktion, som Ussings menighedsforståelse udgjorde, var det allerhelligste nadveren, hvor den inkarnerede Kristus gik til borde for det troendes fællesskab, centralt. Nadveren ville minde de troende om, hvem de levede for i de forskellige sfærer, menigheden virkede i. Når de som de hellige havde modtaget Kristi legeme og blod, blev det et kald til efterfølgelse. Når nu Jesus var død for dem, måtte det motivere dem til at leve efter hans vilje. Syndernes forladelse var nådens motiv til at den troende kunne fortsætte vandringen. Hermed var kirketugten positiv, da den tilsigtede de troende til at følge Jesus i kærlighedens lydighed. Når de troende nåede ud i forgården, som var sognets børn, var det med den hensigt at føre dem ved troens vej ind til det allerhelligste, for Jesu fødder, så de også kunne være en levende del af menigheden. Samtidig gjorde helliggørelsen troen mere konkret. Der var noget at måle troen på. Som Luther nævnte i "*Om kirken og koncilierne*" var fx de ti bud, *dekalogen* en måde til at lede efter helliggørelsens frugter. Hvor der den i troendes liv var der frugt, vækst eller ukrudt kunne antydes af *dekalogen*.

Et negativt blik på konsekvenserne af at helliggørelsens centrale rolle i Ussings ekklesiologi kunne ses i resultaterne af at helliggørelsen ikke længere var en italesat del af menighedens liv. Kirken blev hermed en foredragsforening frem for en forsamling af troende,

der sammen ønskede at vokse i helliggørelsen. Hermed kunne det se ud til at Ussings menighedsforståelse stod og faldt ved helliggørelsens praksis. Uden helliggørelsens fokus, kunne man ikke længere skelne mellem de troende og ikke-troende.

*"Selv et mindre afslag for hensigtens skyld strider mod Guds riges sag og vil hævne sig i historien."*¹⁴⁶ Sådan beskrev Ussing historiens dom over tidlige tiders kompromis, enten for magtens skyld eller af frygt. Det ser ud til at netop disse ord var rammende for de forskellige menighedsforståelser, vi har behandlet, Ussings egen inklusive.

Historiens dom over Ussings menighedsforståelse må blive, at Kirkefondet gik på kompromis og hermed forlod Ussings menighedsforståelse. I opgaven har vi skildret forskellige ydre omstændigheder, der gjorde sig gældende. Jeg vil påstå at det virkelige skifte lå i ophøret af fokus på helliggørelsen. Som vi har argumenteret for, stod og faldt Ussings menighedsforståelse stod og faldt ved helliggørelsen.

¹⁴⁶ Ussing 1990: 34

7 Bibliografi

Anon. "Kirkefondets Repræsentantskab." <http://www.kirkefondet.dk/index.php?id=442>.

Haar, Helge, og Jens Nørregaard. 1917. *Kirkehistoriske Læsestykker*. Vol. 3. 3 vols. København: Pios Boghandel - Povl Branner.

Larsen, Kurt E. 2007. *Fra Christensen til Krarup: dansk kirkeliv i det 20. århundrede*. Fredericia: Kolon.

———. 2014. *Christian Bartholdy. Vækkelseskristendom og dansk kirkeliv*. Fredericia: Kolon.

Luther, Martin, og Regin Prenter. 1963. *Luthers skrifter i udvalg: bind II : skrifterne om kirke og gudstjeneste*. København: Gad.

Miland, Mogens. 1990. "Kirkefondet i 100-året." i *Omkring Kirkefondet. Kildetekster til debatten om kirkeforståelse og kirkeligt arbejdsyn i København 1890-1990*, 373. Frederiksberg:

Materialecentralen/Religionspædagogisk Center.

Olesen, Elith. 1996. *De frigjorte og trællefolket: amerikansk-engelsk indflydelse på dansk kirkeliv omkring år 1900*. Aarhus: Anis.

Ussing, Henry. 1891. *Fem Prædikener om Trosliv og Menighedsliv*. Aarhus: Carl A. Boesen.

———. 1990. *Menighedsliv og kirkeliv - nogle tanker til overvejelse*. Helsingør: Boedal.

Vigilius, Mikkel. 2005. *Kirke i kirken: Luthers vækkelses-kristendom, fra kirkelig bevægelse over organisation til kirkeligt opbrud*. Hillerød: LogosMedia.

Wisløff, C. F. 1985. *Martin Luthers teologi*. Hillerød: Dansk Luthersk Forlag.